

*Congres Wikken en wegen. Archeologie van nationaal belang
26 mei 2010, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
Samenvatting van bijdrage van Yurie Eijskoot en Tim de Ridder*

Archeologisch onderzoek op De Vergulde Hand

Deel 1: Wat is van nationaal belang?

- Vlaardingen ligt op een kruispunt van waterwegen, altijd goed wonen geweest, goed ontsloten
- resten bedekt door bedekking met klei en raakt overgroeit met veen
- Vlaardingen heeft veel te bieden op het gebied van archeologie: Vlaardingen-cultuur, bronstijd, de Krabbeplasman, ijzertijd: prehistorische randstad, dammen en duikers, de oudste klepduiker, duiker bij de Maaslantkering, nationaal belang?
- goede conservering: bijzondere vondsten: boemerang, luizenkam met luizen
- ook een kerkheuvel met 13 eeuwen geschiedenis, vijf meter dik pakket
- een van de vijf moederkerken uit Holland
- het oudste grafelijke hof, rond 1000
- graven uit begin 11e eeuw, zelfs DNA nog bewaard gebleven
- uitstekende conservering uit verschillende perioden
- conclusie: eigenlijk is heel Vlaardingen van nationaal belang

Lasten

- zoals hierboven genoemd, een hoop lusten, maar er zijn ook lasten, vooral financiële lasten
- heel Vlaardingen heeft volgens de CHS een hoge verwachting
- veel ingrepen gaan gepaard met archeologische ingrepen
- in de oude binnenstad leidt dit enorme hoge kosten voor archeologisch onderzoek
- behoud in situ is dan nog enige optie om maatschappelijk verantwoord bezig te zijn zonder dat dit ten koste gaat van het archeologisch draagvlak
- er is maar een manier om daaruit te komen en dat is door archeovriendelijk te gaan ontwikkelen en bouwen, maar dat is het congres dat op 10 juni zal plaatsvinden, daar zitten we hier nu niet voor

De Vergulde Hand: formeel tot nationaal belang bestempeld

Wat ging vooraf

- we zoeken hier in op een project dat formeel de kwalificatie heeft gekregen van nationaal belang: De Vergulde Hand
- het traject start ruim tien jaar geleden, in 1999/2000 kwam de rivierzone in beeld voor ontwikkeling van bedrijventerreinen, waaronder uitbreiding van westelijk terrein van de Vergulde Hand
- eerste bureauonderzoek opzet van 1999/2000 in een periode dat archeologisch onderzoek nog niet verplicht was en er in het bestemmingsplan nog niets was geregeld
- eind jaren tachtig, begin jaren negentig grootschalig onderzoek door voormalige instituten IPL en IPP in Midden-Delfland gebied
- volgens berekening van Peter van den Broeke circa 25 tot 35 mensen per vierkante km
- daarmee een prehistorische randstad
- sprake van uitstekende conservering van boerderijen, enige probleem dat de boerderijen door de instabiele veenondergrond gescheurd en gekanteld zijn
- dan komt het plangebied eind jaren negentig in beeld, ligt op enige honderden meters afstand van het gebied waar IPP/ IPL onderzoek heeft gedaan
- bureauonderzoek geeft een hoge archeologische verwachting
- dan volgt het booronderzoek, geen archeologische indicatoren, de uitvoerder heeft reeds met de projectontwikkelaar gesproken en aangegeven dat vervolgonderzoek niet meer nodig is
- het project start met een achterstand
- toch besloten op kosten van gemeente een proefsleuvenonderzoek te verrichten
- aldus geschiedde in 2003, toen bleek dat er zones aan te wijzen waren waar zeer goed geconserveerde resten uit de IJzertijd aanwezig waren. Zelfs een kano uit de Vroege IJzertijd werd ontdekt,
- met een vervolgonderzoek in 2004 kon het gebied waarin zich archeologisch resten bevonden, verder worden ingekaderd
- begin 2004 startte ook het traject om een beroep te doen op de pot excessieve kosten om daarvoor een beroep op te kunnen doen, was het van belang om het predicaat van nationaal belang te krijgen
- 12 maart 2004 overleg met ROB
- kano door Jaap Morel op dat overleg als (inter)nationaal belang bestempeld
- 19 maart 2004 pre-advies van Robert van Heeringen: nationaal belang
- subsidievraag 20 juli ingediend bij ministerie
- aanvraag bij RCE voor advies en voorgelegd aan monumentencommissie, zal positief hebben beoordeeld over nationaal belang aangezien de subsidie is toegekend

Deel 2 Nationaal belang

- het predicaat van nationaal belang hangt direct samen met de potentie die de archeologische resten bieden voor kenniswinst, en die was er:
- er waren resten uit verschillende perioden aangetroffen, er was sprake van een gestapeld landschap met daarin verschillende niveaus met resten van menselijke activiteiten, waardoor een uitstekend beeld kon worden verkregen van de relatie mens en landschap over een langere periode
- bijzonder was ook dat de boerderijen in tegenstelling tot elders in het Midden-Delfland gebied, niet waren gescheurd en gekanteld
- dit onderzoek vereist echter ene sterke natuurwetenschappelijke component, daarom is sterk ingezet op het natuurwetenschappelijk onderzoek, dit heeft uiteindelijk geresulteerd in xx C14-dateringen en xx en xx
- daarnaast was het van belang om het landschap centraal te stellen, zodat er ook rondom de erven goed onderzocht moest worden, de mensen bleven immers niet de hele dag in de boerderij, maar waren ook daarbuiten actief
- de aanpak om ook vooral buiten de boerderijen te kijken is zeer vruchtbaar gebleken, op, maar ook buiten de boerderijerven kwamen takkenpadden aan het licht, tevens werden er voor het eerst in Nederland spiekers op het veen aangetroffen, met micromorfologisch onderzoek kwamen er in klei- en veenlagen brandlaagjes aan het licht die wijzen op beweiding van het gebied in periode waarin er verder geen bewoningsresten zijn aangetroffen, ook kwamen er ogenschijnlijk losse palen aan het licht uit de Bronstijd 1400-1200 voor Chr. en uit de eerste eeuw voor Chr. uit een periode waarin verdere bewoningssporen ontbreken
- ook kwamen er in een verder vondstloos gebied de resten van twee houten gebouwen uit de 11e eeuw tevoorschijn
- kortom, de landschapsgerichte benadering heeft zijn vruchten opgeworpen, dankzij de landschapsgerichte benadering meer vat op de interactie en dynamiek van mens en landschap

Resultaten onderzoek

- presentatie in de RAM-reeks
- symposium voor inbedding resultaten

Besluit

- wat maakt het project De Vergulde Hand tot nationaal belang?
- allereerst natuurlijk de waarde van de archeologische resten zelf
- maar het is vervolgens de aanpak die medebepalend is voor het resultaat,
- de meerwaarde zit hem er ook in de aanpak en te gaan voor een optimaal resultaat

- het vormt de ruggegraat van de Nederlandse archeologie, in die zin dat het dusdanige nieuwe kennis toevoegt en nieuwe vragen oplevert dat het richting geeft aan toekomstig onderzoek

Stelling

- een project van nationaal belang is geen standaardonderzoek. Voor het behalen van een optimaal resultaat past dan ook geen standaardprocedure.

Een standaardonderzoek reproduceert bestaande kennis en levert wat nieuwe feiten op.

Een onderzoek van nationaal belang produceert nieuwe kennis en levert nieuwe inzichten op.

Een project van nationaal belang heeft daarmee de potentie om de hoeksteen te vormen van de 'archeologische samenleving'

Deel 3: aanvullende vragen Eelco Rensink

- 1) wie heeft bepaald dat het gebied van de Vergulde Hand van nationaal belang is? En wat zijn de consequenties hiervan geweest voor de omvang, voortgang en activiteiten van het project?
- 2) hoe zijn keuzes van op te graven delen gemaakt? (en met welke consequenties?)
- 3) welke knelpunten zijn er, bijvoorbeeld vanwege het grote aandeel natuurwetenschappelijk onderzoek, ten aanzien van het traject van de uitwerking? (kosten, termijn)
- 4) op welke wijze zouden de resultaten van een project van nationaal belang (zoals dat van de Vergulde Hand) 'nationaal herkenbaar' moeten worden gemaakt, hoe zorgen we ervoor dat de kenniswinst van dergelijke projecten ook daadwerkelijk 'wetenschappelijk geconsumeerd' wordt?

Antwoorden

1) wie heeft bepaald dat het gebied van de Vergulde Hand van nationaal belang is? En wat zijn de consequenties hiervan geweest voor de omvang, voortgang en activiteiten van het project?

1a: wie

- boomstamkano is door Jaap Morel NISA,ROB beoordeeld als uniek voor Nederland (rapport januari 2004)
- bij het overleg op 12 maart 2004 wordt ook de term (inter)nationaal belang ivm de kano gebruikt
- overigens was dat gebaseerd op de veronderstelling dat de kano uit verschillende elementen was opgebouwd wat uit het vooronderzoek leek, maar na het definitieve onderzoek toch niet zo bleek te zijn.

- overleg op 12 maart 2004 met ROB is gevraagd welke subsidie-mogelijkheden er zijn voor het onderzoek op de locatie Vergulde Hand
- afgesproken is:

Traject

- A) een periodenspecialist van de ROB een eerste indicatie vragen of het om vondsten gaat van nationaal belang;
- B) binnen de ROB moet de ROB monumentencommissie een uitspraak doen.
- C) verzoek richten aan OC&W met advies van ROB

- op 19 maart 2004 heeft periodespecialist Robert van Heeringen een advies gegeven over de waardering: deze luidde dat naast de kano de aangetroffen resten voor het predikaat nationaal belang in aanmerking komen

- op 20 juli 2004 is een verzoek ingediend bij het ministerie met een beroep op een subsidieaanvraag

- de RCE heeft daarin geadviseerd en in het kader van deze aanvraag de monumentencommissie zich ook gebogen hebben over de vraag of het plangebied van nationaal belang is. De uitslag ervan hebben we niet onder ogen gekregen, maar aangezien we de subsidie hebben ontvangen zal deze positief zijn geweest.

1b: Consequenties

- met de toekenning van het predikaat nationaal belang was het mogelijk een succesvol beroep te doen op de subsidiemogelijkheid van excessieve kosten archeologisch onderzoek
- dankzij de subsidie was het onderzoek mogelijk om het onderzoek van start te laten gaan
- indien de subsidie niet zou zijn toegekend, is onbekend welk traject er dan gevolgd zou worden. Er bestond geen plan B.

2 hoe zijn keuzes van op te graven delen gemaakt? (en met welke consequenties?)

Eerst is op basis van een waarderingsonderzoek de waarde van de tijdens het vooronderzoek vastgestelde archeologische sporen bepaald. Hierna zijn de zones met de hoogste dichtheid aan archeologische sporen geselecteerd voor het onderzoek. De zones zijn ruim op gezet zodat ook het erf met eventuele bijgebouwen rondom het woonstalhuis kon worden opgegraven. Naar onze mening was destijds te weinig over het erf en de bijgebouwen van een nederzetting uit de IJzertijd in het Midden-Delfland bekend. Ook is besloten om de niveaus uit de IJzertijd in vondstzone 08 te betrekken in het onderzoek, hoewel hier geen sporen uit deze periode van de bewoningsgeschiedenis zijn vastgesteld. De niveaus in deze vondstzone bieden namelijk de mogelijkheid om vast te stellen of en hoe het landschap in de IJzertijd tussen twee zones (07 en 09) met nederzettingsresten is gebruikt. Tot slot zijn er ook zones (03, 05 en 06) met slecht geconserveerde archeologische resten geselecteerd voor het veldonderzoek. Dit had twee doelen; 1) De nederzettingsresten uit de IJzertijd in het Midden-Delfland zijn vaak slecht geconserveerd. Een vergelijking van deze resten met de beter geconserveerde nederzettingen in de vondstzones 07 en 09 kan mogelijk nieuwe inzichten op leveren voor de interpretatie van in de toekomst te onderzoeken slecht geconserveerde sites. 2) Hiernaast is het voor het onderzoek naar de bewoningsdichtheid, zoals Van den Broeke in het verleden heeft gedaan, van essentieel belang om het aantal bewoningslokaties in een gebied zo compleet mogelijk vast te stellen. De achterliggende notie hierbij is de vraag of van de slecht geconserveerde resten zondermeer mag worden aangenomen dat het altijd bewoningslokaties betreft.

3 welke knelpunten zijn er, bijvoorbeeld vanwege het grote aandeel natuurwetenschappelijk onderzoek, ten aanzien van het traject van de uitwerking? (kosten, termijn)

Er zijn twee belangrijke knelpunten, een is van financiële en de andere is van invloed op de uitwerking.

Voor een omvangrijk natuurwetenschappelijk onderzoek moet een dito budget worden gereserveerd. Dit betekent dat er gekozen moet worden tussen de omvang van het op te graven areaal en de aantallen te onderzoeken monsters. Dat is een lastige afweging. Wetlandonderzoek biedt natuurlijk uitstekende perspectieven voor paleoecologisch onderzoek en onderzoek naar de voedsel economie die voor andere delen van Nederland ontbreken of veel minder aanwezig zijn. Hier ligt dus een belangrijke bron van kenniswinst. Hiernaast is de VHW wel een van de zeldzame lokaties in het Midden-

Delfland waar het mogelijk was om grote aaneengesloten arealen bloot te leggen. Dit schept de mogelijkheid voor een (cultuur)landschappelijke benadering van het veldonderzoek. Dit is iets wat in Zuid-Nederland bijvoorbeeld al heel lang gebeurd en heeft geresulteerd in nieuwe inzichten, maar in West-Nederland en vooral voor het onderzoek naar de IJzertijd slechts zelden voor komt. Ook hier ligt dus belangrijke kenniswinst, maar dan voor de regio.

Een omvangrijk specialistisch onderzoeksprogramma waarin wordt gewerkt met grote aantallen monsters en veel verschillende disciplines verlengt de duur van het uitwerkingstraject aanzienlijk. In de eerste plaats moeten voor de start van het programma een basis uitwerking van de archeologische sporen hebben plaatsgevonden die voorziet in contextbeschrijvingen en kaartmateriaal, zodat de specialisten zich een beeld kunnen vormen van de archeologische context, landschappelijke en ruimtelijke situering en ouderdom van hun onderzoeksgegevens. Dit is al een grote klus wanneer sprake is van een breed opgezet specialistisch onderzoek. De duur van dit traject wordt nog eens extra verlengd doordat veel vormen van specialistisch onderzoek niet tegelijkertijd kunnen worden uitgevoerd. Voor het behalen van een optimaal onderzoeksresultaat is werken met voorschrijdend inzicht belangrijk. Een goed voorbeeld hiervan is het houtonderzoek. Veel vraagstellingen van dit onderzoek zijn alleen te beantwoorden wanneer er een helder beeld bestaat over de chronologische opeenvolging van de archeologische structuren waaruit het hout afkomstig is en over het landschap waarin deze structuren stonden. Dit betekent dat voorafgaande aan het houtonderzoek, het pollen-, macrobotanische en geologische onderzoek moet zijn uitgevoerd, zodat paleogeografische reconstructies van het gebied beschikbaar zijn. Ook moeten de archeologische structuren goed zijn gedateerd (dendrochronologie, wigglematch etc.). Dit geldt ook voor de gereconstrueerde landschappelijke situaties. Dit betekent dat het houtonderzoek pas achterin het uitwerkingstraject van start kan gaan.

4) Op welke zouden de resultaten van een project van nationaal belang (zoals dat van de Vergulde Hand) 'nationaal herkenbaar' moeten worden gemaakt, hoe zorgen we ervoor dat de kenniswinst van dergelijke projecten ook daadwerkelijk 'wetenschappelijk geconsumeerd' wordt?

- wat wij beogen: een uitgave van de De Vergulde Hand in de RAM-reeks, wat het nationale belang van het onderzoek onderstreept

Verder

- denken we aan een symposium, waarbij verder richting kan worden gegeven hoe de resultaten verwerkt kunnen worden in toekomstige projecten